

INTERNATIONAL JOURNAL ALISHER NAVOIY

SPECIAL
ISSUE 2026

80 YOSHINGIZ MUBORAK BO‘LSIN!

AZIZ MUSHTARIY!

Jurnalimizning ushbu soni muborak 80 yoshini qarshilayotgan professor Ibodulla Kamolovich Mirzayevning ilmiy merosi, navoiyshunoslik, lingvopoetika va tarjimashunoslik sohalarining rivojlanishiga bag‘ishlangan teran tadqiqotlarni o‘z ichiga oladi. Maqolalarning asosiy mazmunini Amir Xusrav Dehlaviy va Alisher Navoiy “Xamsa”larining birinchi dostonlaridagi so‘fiylar axloqiy qiyofasining qiyosiy talqinidan tortib, Rossiya navoiyshunosligida Alisher Navoiy hayoti va ijodining tadqiqigacha, “Favoyid-ul kibar” devonida keksalik simfoniyasidan Erkin Vohidovning Navoiy poetikasiga interpretatsion yondashuvigacha keng ko‘lamli mavzular tashkil etadi. Shuningdek, Hazrat Navoiy zikr qilgan termizlik avliyolar, G‘arb va Sharq: Ibodulla Mirzayevning Y.E.Bertels ilmiy merosi tarjimalari masalasi, so‘z va ma’no xizmatidagi olim, professor I.K.Mirzayev ilmiy maktabi: milliy poydevor va jahon filologik tafakkuri integratsiyasi, o‘zbek lingvopoetikasining ilmiy-nazariy asoschisi: ilmiy meros va tadqiq tamoyillari kabi ustoz hayoti va ilmiy faoliyatiga oid tadqiqotlar navoiyshunoslik sohasida yangi ufqlarni ochib beradi. Tahrir hay’ati sifatida navoiyshunoslik merosiga nur sochuvchi ushbu boy ilmiy xazinani sizlarga taqdim etayotganimizdan mamnunmiz.

ALISHER NAVOIY XALQARO JURNALI

MAXSUS SON

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ АЛИШЕР НАВОИЙ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР

INTERNATIONAL JOURNAL ALISHER NAVOIY
SPECIAL ISSUE

TOSHKENT - 2026

ALISHER NAVOIY XALQARO JURNALI

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ АЛИШЕР НАВОИЙ | INTERNATIONAL JOURNAL ALISHER NAVOIY

№SI (2026) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-1419-2026-SI>

BOSH MUHARRIR: | ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР: | CHIEF EDITOR:

MIRZAYEV IBODULLA
f.f.d., professor (O'zbekiston)
МИРЗАЕВ ИБОДУЛЛА
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
MIRZAYEV IBODULLA
DSc, professor (Uzbekistan)

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI: | ЗАМЕСТИТЕЛЬ
ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА: | DEPUTY CHIEF EDITOR:

JABBOROV NURBOY
f.f.d., professor (O'zbekiston)
ЖАББОРОВ НУРБОЙ
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
JABBOROV NURBOY
DSc, professor (Uzbekistan)

TAHRIRIY HAY'ATI:

Muhiddinov Muslihiddin
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dilorom Salohiy
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Sodiqov Qosimjon
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Binnatova Almaz Ulvi
f.f.d., professor (Ozarbayjon)
To'xliyev Boqijon
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Shodmonov Nafas
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Asadov Maqsud
f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Yo'ldoshev Qozoqboy
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Jo'raqulov Uzoq
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Funda Toprak
f.f.d., professor (Turkiya)
Nabiulina Guzal
f.f.d., professor (Tatariston)
Yusupova Dilnavoz
DSc, professor (O'zbekiston)
Sirojiddin Xo'jaqulov
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Rahim Ibrohim
f.f.d., professor (Afg'oniston)
Turobov Abdurahim
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Muhitdinova Badia
DSc, professor (O'zbekiston)
Muhammadiyev Ahadjon
DSc, dotsent (O'zbekiston)
Suvonova Jumagul
f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Mirzayev Rahmatilla
y.f.n., dotsent, huquqshunos (O'zbekiston)
Abdullayeva Albina
f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Sultanov Tulkin
PhD, dotsent (O'zbekiston)
Ubaydullayev Normuhammad
PhD, dotsent (O'zbekiston)
Ruzmanova Roxila
dots., mas'ul kotib (O'zbekiston)
Narziyeva Ma'mura
PhD, kotib (O'zbekiston)

ILMIY MASLAHAT KENGASHI

Xalmuradov Rustam
t.f.d., professor (O'zbekiston)
Sirojiddinov Shuhrat
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Eshqobil Shukur
O'zbekiston Respublikasida
xizmat ko'rsatgan madaniyat
xodimi, shoir (O'zbekiston)
Rixsiyeva Gulchehra
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Benedek Peri
f.f.d., professor (Vengriya)
Olimov Karomatillo
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dadaboyev Hamidulla
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Shomusarov Shorustam
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dyu Rye Andre
f.f.d., professor (Fransiya)
Hamroyev Juma
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Aftondil Erkinov
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Hasanov Shavkat
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Umurova Go'zal
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Xalliyeva Gulnoz
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Alim Labib
f.f.d., professor (Afg'oniston)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Мухиддинов Муслихиддин
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилором Салохий
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Содиқов Қосимжон
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Биннатова Алмаз Улви
д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Тухлиев Бокижон
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Шодмонов Нафас
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Асадов Максуд
д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Юлдашев Казакбай
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Журакулов Узок
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Фунда Топрак
д.ф.н., профессор (Турция)
Набиуллина Гузаль
д.ф.н., профессор (Татаристан)
Юсупова Дилнавоз
DSc, профессор (Узбекистан)
Сирожиiddин Хужакулов
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Рахим Иброхим
д.ф.н., профессор (Афганистан)
Туробов Абдурахим
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухитдинова Бадиа
DSc, профессор (Узбекистан)
Мухаммадиев Ахаджон
DSc, доцент (Узбекистан)
Сувонова Жумагул
к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Мирзаев Рахматилла
к.ю.н., доцент (Узбекистан)
Абдуллаева Альбина
к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Султанов Тулкин
PhD, доцент (Узбекистан)
Убайдуллаев Нормухаммад
PhD, доцент (Узбекистан)
Рузманова Рохила
доц., отв. секретарь (Узбекистан)
Нарзиева Мамура
PhD, секретарь (Узбекистан)

НАУЧНО-КОНСУЛЬТАТИВНЫЙ СОВЕТ:

Халмурадов Рустам
д.т.н., профессор (Узбекистан)
Сирожиiddин Шухрат
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Эшқобил Шукур
Заслуженный работник культуры
Республики Узбекистан, поэт (Узбекистан)
Рихсиева Гулчехра
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бенедек Пери
д.ф.н., профессор (Венгрия)
Олимов Кароматилло
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дадабаев Хамидулла
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Шомусаров Шорустам
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дю Рье Андре
д.ф.н., профессор (Франция)
Хамроев Джума
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Афтондил Эркинов
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Хасанов Шавкат
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Умурова Гузал
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Халлиева Гулноз
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Алим Лабиб
д.ф.н., профессор (Афганистан)

EDITORIAL BOARD:

Mukhiddinov Muslikhiddin

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Dilorom Salokhiy

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Sodikov Kosimjon

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Binnatova Almaz Ulvi

Doc. of philol. scien., prof. (Azerbaijan)

Tukhliev Bokijon

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Shodmonov Nafas

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Asadov Makhsud

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Yuldoshev Kozokboy

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Jurakulov Uzok

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Funda Toprak

DSc, prof. (Türkiye)

Nabiulina Guzal

DSc., prof. (Tatarstan)

Yusupova Dilnavoz

DSc, prof. (Uzbekistan)

Sirojiddin Khujakulov

DSc, prof. (Uzbekistan)

Rakhim Ibrokhim

DSc, prof. (Afghanistan)

Turobov Abdurakhim

DSc, prof. (Uzbekistan)

Mukhitdinova Badia

DSc, prof. (Uzbekistan)

Mukhammadiyev Akhadjon

DSc, assoc. prof. (Uzbekistan)

Suvonova Jumagul

PhD, assoc. prof. (Uzbekistan)

Mirzayev Rahmatilla

PhD, assoc. prof. (Uzbekistan)

Abdullayeva Albina

PhD, assoc. prof. (Uzbekistan)

Sultanov Tulkin

PhD, assoc. prof. (Uzbekistan)

Ubaydullayev Normuhammad

PhD, assoc. prof. (Uzbekistan)

Ruzmanova Rokhila

Assoc. prof., Exec. Sec. (Uzbekistan)

Narziyeva Ma'mura

PhD, Secretary (Uzbekistan)

SCIENTIFIC ADVISORY BOARD:

Khalmuradov Rustam

Doc. of technic. scien., prof. (Uzbekistan)

Sirojiddinov Shukhrat

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Eshqobil Shukur

Honored Worker of Culture of the Republic of Uzbekistan, poet (Uzbekistan)

Rikhsieva Gulchekhra

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Benedek Peri

Doc. of philol. scien., prof. (Hungary)

Olimov Karomatullo

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Dadaboev Khamidulla

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Shomusarov Shorustam

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Dyu Rye Andre

Doc. of philol. scien., prof. (France)

Khamroev Juma

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Aftondil Erkinov

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Khasanov Shavkat

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Umurova Guzal

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Khallieva Gulnoz

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Alim Labib

Doc. of philol. scien., prof. (Afghanistan)

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадқиқот город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

NAVOIY NASRI VA NAZMI NAFOSATI

1.	Muslihiddin Muhiddinov AMIR XUSRAV DEHLAVIY VA ALISHER NAVOIY “XAMSA”LARINING BIRINCHI DOSTONLARIDA SO‘FIYLAR AXLOQIY QIYOFASINING QIYOSIY TALQINI.....	9
2.	Abdurrahman GÜZEL KAYGUSUZ ABDAL’IN BİLİNMEYEN ÇAĞATAYCA BİR GAZELİ.....	20
3.	Dilorom SALOHİY ALISHER NAVOIY IJODINING BADIY MOHIYATI HAQIDA MUMTOZ TADQIQOT.....	29
4.	Usmon QOBILOV ALISHER NAVOIY “XAMSA”SINING XX ASR BOSHLARIDAGI ILMIY TALQINIGA DOIR.....	35
5.	Sirojiddin XO‘JAQULOV O‘ZBEK ADABIYOTIDA BAZMU RAZM YOKI HAYOT VA SHODLIK MANZUMASI BORASIDA MUHIM TADQIQOT.....	47
6.	Dilnavoz YUSUPOVA ALISHER NAVOIYNING HIKMAT ILMIDAGI USMONLI IZDOSHI.....	54
7.	Mubarak ATANIYAZOVA “FAVOYID UL-KIBAR” DEVONIDA KEKSALIK SIMFONIYASI.....	65
8.	Badea MUHIDDINOVA ROSSIYA NAVOIYSHUNOSLIGIDA ALISHER NAVOIY HAYOTI VA IJODINING TADQIQI.....	79
9.	Atilla Nazim o‘g‘li SULAYMANLI ERKIN VOHIDOVNING NAVOIY POETIKASIGA INTERPRETATSION YONDASHUVI (“G‘azal sehri” turkumida besh g‘azalning poetik-falsafiy talqini).....	85
10.	Diyora ABDUJALILOVA ALISHER NAVOIYNING “HAYRAT UL-ABROR” VA YAHYOBAY TOSHLIJALINING “GULSHAN UL-ANVOR” DOSTONLARIDA POETIK ARXITEKTONIKA.....	91
11.	Dilrabo NAZAROVA TEMURIYLAR DAVRIDA XAMSANAVISLIK.....	98

NAVOIY VA TILSHUNOSLIK MASALALARI

12.	Kemal Yavuz ATAMAN ALİ ŞİR NEVÂÎ’NİN TÜRK DİLİ VE HALKIN DİLİ TERCİHİNİN KURANÎ TEMELLERİ.....	103
13.	Zokir BAYNAZAROV ETNONIMLARNING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI VA ULARNING TARIXIY LISONIY MANZARADAGI O‘RNI (<i>Alisher Navoiy asarlari misolida</i>).....	112

NAVOIYSHUNOSLIKKA BAXSHIDA UMR

14.	Aftondil ERKINOV G‘ARB VA SHARQ: IBODULLA MIRZAYEVNING Y.E.BERTELS ILMIY MEROSI TARJIMALARI MASALASI.....	119
15.	Olimjon DAVLATOV HAZRAT NAVOIY ZIKR QILGAN TERMIZLIK AVLIYOLAR.....	126

16. Abdurayim TUROBOV	
SO‘Z VA MA‘NO XIZMATIDAGI OLIM (<i>professor Ibodulla Kamolovich Mirzayev</i> <i>tavalludining 80 yilligiga</i>).....	131
17. Axadjon MUHAMMADIYEV	
PROFESSOR I.K. MIRZAYEV ILMIY MAKTABI: MILLIY POYDEVOR VA JAHON FILOLOGIK TAFAKKURI INTEGRATSIYASI.....	137
18. Roxila RUZMANOVA	
FILOLOGIK TA‘LIM FIDOYISI.....	141
19. Ma‘mura NARZIYEVA	
O‘ZBEK LINGVOPOETIKASINING ILMIY-NAZARIY ASOSCHISI: ILMIY MEROS VA TADQIQ TAMOYILLARI.....	146

Salohiy Dilorom Isomiddin qizi
 filologiya fanlari doktori, professor
 Samarqand davlat Chet tillar instituti
 Yaqin sharq tillari kafedrası
 E-mail: dsalohiy@gmail.com;
 diloromopa1959@umail.uz.

ALISHER NAVOIY IJODINING BADIY MOHIYATI HAQIDA MUMTOZ TADQIQOT

For citation: Salohiy Dilorom. SCIENTIFIC ANALYSIS OF THE ARTISTIC ESSENCE OF ALISHER NAVOI'S CREATIVITY. *Alisher Navoi*. 2026, sp. issue.

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.23324798>

Annotatsiya

Maqolada Alisher Navoiyning komil inson va komil jamiyat haqidagi qarashlari Sharqning mutafakkir allomalari Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Nosiruddin Burhonuddin o'g'li Rabg'uziy, Nosir Xusrav, Kaykovus, Nizomiy Aruziy Samarqandiy, Fariduddin Attor, Sa'diy Sheroziy, Ubayd Zokoni, Abdurahmon Jomiy, Husayn Voiz Koshifiy ijodiy meroslari rakursida qiyosiy-tipologik asosda o'rganiladi. Alisher Navoiyning she'riyatda majoziy tasvir va tavsif ifoda etilgan badiiy tasvir usullari haqida fikr yuritiladi. Maqola muallifi o'z fikr-mulohazalarini asoslash uchun mo'tabar islomiy manba'larga ham murojaat etadi. Ulug' shoir lirikasidan o'rin olgan asarlar turli tasviriy usullar vositasida mazmunan kengayib borganligi yoritiladi. Kitob muallifi komil jamiyat va komil inson masalasi barcha zamonlarda ham ijodkorlarning diqqat markazida turganligini ta'kidlar ekan, shu ma'noda "Siyosatnoma", "Qobusnoma", "Chahor maqola", "Guliston", "Bahoriston", "Mahbubul-qulub", "Axloqi Muhsiniy" kabi asarlar davrlar ehtiyoji va talabi asosida yuzaga kelganligini qayd etadi. Olim bu asarlarning ayrimlari nafaqat badiiy qimmat, balki obrazlar tizimi, mavzu diapozoni nuqtai nazaridan ham bir-biridan farq qilishini yoritib beradi.

Tayanch iboralar: romantic uslub, badiiy usullar, tavsif, tarixiy manba, ijtimoiy fikr, muhabbat mavzusi, ma'rifiy-badiiy tafakkur.

НАУЧНЫЙ АНАЛИЗ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ СУЩНОСТИ ТВОРЧЕСТВА АЛИШЕРА НАВОИ

Дилором САЛОХИ,
 доктор филологических наук, профессор
 Самаркандский государственный институт
 иностранных языков
 Кафедра ближневосточных языков
 E-mail: dsalohiy@gmail.com;
 diloromopa1959@umail.uz.

Аннотация

В статье исследуются взгляды Алишер Навои на совершенного человека и идеальное общество на основе сравнительно-типологического анализа в контексте творческого наследия восточных мыслителей, таких как Юсуф Хос Хожиб, Ахмад Югнаки, Рабгузи, Насир Хусрав, Кайковус, Низами Арузи Самарканди, Фаридуллин Аттор, Саади Ширази, Убайд Закони, Абдурахман Джами и Хусайн Воиз Кошифий. Также анализируются художественные приемы, основанные на образности и метафорическом описании в поэзии Навои. Для обоснования своих взглядов автор обращается к авторитетным исламским источникам. Показано, что лирические произведения поэта расширяются по своему содержанию благодаря различным художественным и описательным средствам. Автор подчеркивает, что проблема идеального общества и совершенного человека во все времена находилась в центре внимания творцов. В этом контексте отмечается, что такие произведения, как Сиясатнаме, Кабуснаме, Чахор макола, Гулистан, Бахористан, Махбуб ул-кулуб и Ахлоки Мухсиний возникли в соответствии с потребностями и требованиями своей эпохи. Ученый также показывает, что эти произведения различаются не только художественной ценностью, но и системой образов и тематическим диапазоном.

Ключевые слова: романтический стиль, художественные приемы, описание, исторический источник, социальная мысль, тема любви, просветительно-художественное мышление.

SCIENTIFIC ANALYSIS OF THE ARTISTIC ESSENCE OF ALISHER NAVOI'S CREATIVITY

Dilorom SALOKHI,

doctor of philological sciences, professor
Samarkand State Institute of Foreign Languages
Department of Middle Eastern Languages
E-mail: dsalohiy@gmail.com;
diloromopa1959@umail.uz.

Annotation

The article examines Alisher Navoi's views on the perfect human being and the ideal society through a comparative-typological analysis within the framework of the intellectual heritage of prominent Eastern thinkers such as Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Nosiruddin Burhonuddin o'g'li Rabg'uziy, Nosir Xusrav, Kaykovus, Nizomiy Aruziy Samarqandiy, Fariduddin Attor, Sa'diy Sheroziy, Ubayd Zokoni, Abdurahmon Jomiy, and Husayn Voiz Koshifiy. The article also discusses Navoi's use of figurative imagery and artistic expressive means in poetry. To support the arguments, the author refers to authoritative Islamic sources. It highlights how the lyrical works of the great poet expand in meaning through various artistic and descriptive techniques. The author emphasizes that the issues of the ideal society and the perfect individual have always been central to creative thinkers across all periods. In this context, works such as Siyosatnoma, Qobusnoma, Chahor Maqola, Guliston, Bahoriston, Mahbub ul-Qulub, and Axloqi Muhsiniy are noted as having emerged in response to the needs and demands of their respective eras. The scholar further explains that these works differ not only in artistic value but also in terms of their system of characters and thematic scope.

Keywords: romantic style, artistic techniques, description, historical source, social thought, theme of love, educational and artistic thinking

Kirish. Zakovatli pok qalb, tajribali, sinchkov nuqtayi nazar va badiiy til sharq mumtoz adabiyoti mutafikkir namoyandalari asarlari mohiyatini ifodalovchi asosiy mezonlardir. Sharq xalqlari ma'naviy-ma'rifiy dunyoqarashini o'zida aks ettirgan mumtoz badiiy adabiyotning asosiy estetik tamoyillaridan biri ham aynan shu qoidadir. Qalbnig holi ifodalanmagan asar jonsiz suratga, ilmi noqis adib yozgan asar ma'nosiz suratga, zarofatli til bilan ziynatlanmagan asar uquvsiz rassom

chizgan suratga o'xshab qolgandek asarlardan mohiyat qidirmoq mushkuldir. Mohiyatning badiiy inkishofi haqida so'z yuritmoq uchun mohiyat mezonlariga mos asarlarni topa bilmoq – mahoratdir. Bugungi kunda aynan shu yo'nalishdagi tadqiqotlarga zarurat sezilmoqda. Buxorolik daqiqunnazar olim Shavkatjon Hayitovning olimona mahorat mahsuli bo'lmish "Mohiyat va badiiyat" [11;128] nomli kitobi ehtiyojga javoban dunyo yuzini ko'rgan.

Tadqiqot metodi. Bugungi kunda jamiyshunoslik, navoiyshunoslik va boshqa sharq mutafakkir allomalari ijodiy merosini qiyosiy-tipologik nuqtayi nazardan tadqiq etish o'zining ijobiy natijalarini bermoqda. Monografiyada Alisher Navoiyning komil inson va komil jamiyat haqidagi qarashlari Sharqning Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Nosiruddin Burhonuddin o'g'li Rabg'uziy, Nosir Xusrav, Kaykovus, Nizomulmuluk, Nizomiy Aruziy Samarqandiy, Fariduddin Attor, Sa'diy Sheroziy, Ubayd Zokoni, Abdurahmon Jomiy, Husayn Voiz Koshifiy kabi buyuk allomalari ijodi bilan qiyosiy – tipologik asosda o'rganilgan.

Asosiy qism. Mutafakkir shoir va yirik davlat arbobi Alisher Navoiy o'z davri siyosiy, ijtimoiy va madaniy-ma'rifiy hayotini boshqarib turgan kuchlardan biri edi. Shu boisdan u davlat siyosati va jamiyat hayotining barcha sohalarini chuqur bilar, insonlar maishiy turmushlarida sodir bo'layotgan muammolarni ham tushunar, daho ijodkor sifatida davlati va jamiyati taqdiriga befarq bo'la olmas edi. Shoir o'rta asrlarda Sharqda kechayotgan romantizm sharoitida o'zini o'ylantirgan masalalar xususida faqat badiiy so'z va timsollar vositasida fikr-mulohazalarini bildirishi mumkin edi. Shu boisdan u o'zining o'lmas asarlarida nafaqat katta ko'lamdagi masalalar, balki jamiyat kishisining har bir muammosi va qiziqishlari haqida aniq, konseptual, dasturiy xulosalarini ifoda etadi. Kitob muallifi bu ma'noda shunday fikrlarini bayon etadi: "Turkiy va forsiy xalqlarning qadim og'zaki ijodi hamda yozma badiiy adabiyotidagi axloqiy-ta'limiy g'oyalar Alisher Navoiyning barkamol shaxs haqidagi qarashlarining bo'lug'lik kasb etishida muhim omil vazifasini ado etdi. Sayqallangan boy ilohiy va adabiy sarchashmalar hayotiy tajriba zaminida shakllangan mezonlar bilan birlashib, serqirra yetuk shaxs, nozik qalb darvesh, zakovatli ijodkor, sadoqatli oshiq, tadbirkor va raiyatparvar davlat arbobining takmilga yetgan qiyofasi ko'rina boshladi" [11;5]. Asarning davomida yuqorida nomlari keltirilgan mumtoz ijodkorlar asarlaridagi axloqiy-didaktik masalalar, ijtimoiy tabaqalarga berilgan ta'riflar, komil inson sifatleri va komil jamiyat qiyofasi haqidagi qiziqarli fikr-mulohazalar, badiiy til xususiyatlari asarlardan keltirilgan hikoyatlar vositasida nihoyatda maroqli bayon etiladi va asosiy maqsad – turkiy xalqlar osmonining porloq quyoshi, daho san'atkor Nizomiddin Amir Alisher Navoiyning bebaho ijodi namunalari bilan qiyosan o'rganiladi.

G'aznaviylar sulolasining mashhur vaziri Nizomulmuluk o'zining "Siyosatnoma" asarida bayon etgan siyosatga oid tavsiyalar, pand o'gitlar oradan to'rt asrlar vaqt o'tgach, Xuroson mulki Vaziri a'zami Alisher Navoiyning "Mahbub ul-qulub" asarida o'zining qay tariqa badiiy ifodasini topganligi qiyoslanib, nuktasanj talqin etiladi. "Ijtimoiy toifa tabiati va badiiy tasvir xilma-xilligi. Savdogar: Timsol va mohiyat" deb nomlangan bobda bayon etilishicha, «Qobusnoma»da savdogarning ijtimoiy ahvoliga ko'ra odobi masalasi shu toifaning manfaatidan kelib chiqib yoritilgan. «Bozor peshalari bayoni»ga bag'ishlangan dastlabki jumladan bu aniq sezilib turadi, deb yozadi muallif: «Agar o'zga pasha qilmoq tilasang, bozor peshalarini qilg'il. Har bir peshani qilsang ham chobuk bo'lg'il va pokiza ish qilg'il. Shunda sening ishing hamma peshavarlarning ishidan yaxshiroq bo'lg'ay» [8;155]. Alisher Navoiy savdo ahli axloqining badiiy tahliliga kirishar ekan, oddiy xalq manfaatidan kelib chiqadi. Savdogar timsolining Alisher Navoiy talqinidagi ifodasi negizida xalqqa xizmat, elning og'irini yengil qilish, uning go'zal, to'q, farovon hayoti uchun fidoyilik ko'rsatish kabi insoniy fazilatlar yotadi" [11;60].

Mumtoz mualliflarning asarlarida komil jamiyat va uni yaratuvchi komil insonlar masalasi ta'lifi bosh maqsad hisoblanadi. Ammo bugungi kun adabiyotshunosligida komil inson sifatida asosan jamiyatdan uzlatga chekingan oriflar, sufiylar, tasavvuf tariqatlari namoyandalari talqin qilinadi. Bu masalaga ham kitob muallifi o'z munosabatini bildiradi. U nuqtayi nazarini akademik Botirxon Valixojayevning quyidagi ta'kid bilan asoslaydi: «Alisher Navoiy talqinida komil inson jamiyatning bir toifasiga mansub bo'lib qolmay, balki ijtimoiy hayotdagi turli toifalarning vakillariga, ya'ni boshqaruv (podshoh, vazir, amaldor), ma'naviyat va ma'rifat (qozi, mudarris, shayx, voiz), ilm va hunarmandlik (olim, talaba, tijorat ahli va turli hunarmandlar), qishloq xo'jaligi (dehqon), mehnat

ahli (tikonchi chol) va boshqalarga ham daxldordir. Shuni ham qayd qilish kerakki, hozirgi kunda komil inson muammosini ma'rifiy (tasavvufiy: payg'ambarlar, avliyolar, so'fiylar) yo'nalishida talqin qilishga urg'u berish ham kuzatiladi. Bizningcha, komil insonni ma'rifiy yo'nalishda talqin qilishni keng qamrovli, ya'ni ijtimoiy, falsafiy, axloqiy, ma'naviy yaxlit muammoning bir qirrasi sifatida qarash masalani navoiyona keng va har tomonlama tushunish va talqin qilishga yaqinlashtiradi» [4;4].

“Axloqiy-ma'naviy kamolot yo'lidagi izlanishlar va nasr imkoniyatlari. Alisher Navoiy didaktik qarashlarining ayrim manba'lari” nomli bobda komil jamiyat va komil inson masalasi barcha zamonlarda ham ijodkorlarning diqqat markazida turganligi ta'kidlanar ekan, shu ma'noda «Siyosatnoma», “Qobusnoma”, “Chahor maqola”, “Guliston”, “Bahoriston”, “Mahbubul - qulub”, “Axloqi Muhsiniy” kabi asarlar davrlar talabi, ijtimoiy hayot taqozosi bilan yuzaga kelganligi qayd etiladi. Olim sanalgan asarlarning ayrimlari nafaqat badiiy tasvir imkoniyatlari, balki obrazlar silsilasi, mavzu qamrovi nuqtayi nazaridan ham bir-biridan tubdan farq qilishini ta'kid etadi. U asarlar mazmun-mohiyatidagi farqli jihatlarini bir-bir tahlil qilib, qiyoslab, quyidagicha aniq yoritib beradi: “Binobarin, “Siyosatnoma”da davlat va uni boshqarish, mamlakat va mamlakatdorlik muammosi asar markazida turganligi uchun amaldor (shoh, vazir, omil, lashkarboshi...) va mulkdorlar timsoli keng talqin qilinadi.

“Chahor maqola” (1156) muallifi fikricha, bilimli va qobiliyatli, davr talablariga javob bera oladigan zarur xizmatchilarni tanlay bilish – davlatni idora etishda hal qiluvchi omildir. Ana shu maslakdan kelib chiqib Nizomiy Aruziy Samarqandiy o'z davrida mamlakat va saltanat ravnaqida muhim o'rin tutgan to'rt kasb sohibi – kotib, shoir, munajjim, tabibning ibratli xos xususiyatlarini yoritishga butun bir asarini bag'ishlaydi.

“Guliston”da shohlar va darveshlar; “Bahoriston”da shayxlar va oriflar, hakim va donishmandlar, amaldor va shoirlar alohida boblarda zikr qilingani holda, asosiy e'tibor umuminsoniy axloqiy-ma'naviy tasavvurlar talqiniga yo'naltirilgan.

Husayn Voiz Koshifiyning “Axloqi Muhsiniy” (1495) asarida birorta ham ijtimoiy toifa xususida fikr yuritilmaydi. Balki, muallif butun boshli asari davomida hayo, iffat, ehson, himmat, saxovat, adolat kabi yuksak axloqiy fazilatlariga maxsus to'xtaladi. Husayn Voiz bunday sa'yu harakati bilan komil insonning namunali axloqiy-ma'naviy qiyofasi manzaralarini chizib berishga erishadi...

“Qobusnoma”da (1083) davr ijtimoiy hayotida muhim o'rin tutgan Kaykovus zamonasidagi deyarli barcha ijtimoiy toifa va tabaqalarga tegishli talab-tamoyillarni lo'nda va badiiy yoritib berish birinchi rejaga chiqarilgan. Ana o'sha axloqiy-badiiy an'analarning mantiqiy davomi va takmilini ulug' o'zbek shoiri ijodiyotida yorqin his qilish qiyin emas.

Alisher Navoiy “Mahbubul-qulub” pandnomasining birinchi qismida o'z zamonasidagi ijtimoiy toifalar oldida qo'yiladigan vazifalar xususida o'ta nazokat va kuyunchaklik bilan mulohaza yuritishida o'sha mayl yaqqol namoyon bo'ladi” [2;78].

“Axloqiy illatlar: tanqid, tahlil, badiiyat” bobida muallif avval o'tgan salafalar asarlarida lo'nda mushohadalar shaklida tanqid qilib o'tilgan va fozil inson xulqiga shikast yetkazadigan axloqiy illatlar Alisher Navoiy nasrida adib yashagan davr, tarixiy sharoit talab-tamoyillari bilan yo'g'rilib, yangicha ma'no va jilo kasb etganligini qayd etadi. U fikrlarini Imom G'azzoliy ijodiga murojaat etish bilan asoslashga kirishadi: “Ihyou ulumiddin”ning birinchi kitobidan o'qiymiz: “Payg'ambarimiz (s.a.v.) marhamat qilganlarki: “Uch narsa insonni halok etadi: o'ta baxillik, ortidan ergashtirib ketadigan xohish, takabburlik bilan nafsiga ortiqcha baho berish”. Inson tabiati bu uch narsadan xoli emas. Boshqa yomonliklar ham shu uch sifatdan paydo bo'ladi” [7;42]. Nuriddin Abdurahmon Jomiy «Bahoriston»ning «Darveshlar haqida»gi ravzasida xudbinlik haqida Yusuf ibn Husayn Roziy hikmatini keltiradi: «Hamma yaxshiliklar bir uyda uning kaliti tavozu va kamtarinlikdir, hamma yomonliklar boshqa bir uyda uning kaliti manmanlikdir» [1;104].

Alisher Navoiy «Mahbubul-qulub»ning o'nga yaqin tanbihida go'yo Imom G'azzoliy hamda Mavlono Jomiyga fikrdoshlik qiladi va xudparastlik xususida mufassal fikr yuritadi,- deb yozadi muallif - Xudbin kishilarni toifalarga ajratib, har bir tabaqa atvoridagi xususiyatlarni alohida-alohida yoritadi. Xudparastlik - manmanlikning paydo bo'lishi, alomatlar, ildiz otishi, turli ijtimoiy tabaqalar

faoliyatidagi ko‘rinishlari, yuqumli mikroba kabi jamiyatni zaharlashi, pokiza insonlarga salbiy ta’siri, xudbin kimsa taqdiri, kibrli qilmishlarining fojiali oqibatlarini Alisher Navoiy nasrida butun hayotiy, amaliy qirralarigacha badiiy-falsafiy yo‘sinda ochib berilgan” [2;86].

Olimning mulohazalariga ko‘ra, “Itho ulumid-din” hamda “Bahoriston”dagi manmanlikka doir ishoralar Alisher Navoiyga ta’sir ko‘rsatgan va qalam ushlatgan: “Biroq o‘sha illat negizini ochishda o‘zbek adibi tanlagan yo‘l va kitobxonga taqdim etilgan mulohazalar ma’no hamda badiiyat unsurlari nuqtayi nazaridan mutlaqo tozadir. Shunday ekan, ijodkorlar asarlarida ko‘zga tashlanadigan ta’sir va uning samarasiga doir e’tiroflarga jiddiyroq qaramoq lozim. Ularni hamisha to‘g‘ri ma’noda talqin qilmoq esa pand berishi mumkin” [11;103].

Jamiyatda tutgan o‘rni bilan salbiy faoliyat yuritgan va odamiylik qiyofasini yo‘qotgan ayrim ijtimoiy toifalar tanqidiga muallif Alisher Navoiyning “Mahbubul - qulub” asari misolida e’tibor qaratadi. Olim turkiy va tojik olimlarining tadqiqotlarida tojik – fors adabiyotining mashhur namoyandasi Ubayd Zokoniyning “Axloqlul ashrof”, “Sad pand”, “Dah fasl” asarlari didaktik satiraning asl namunasi sifatida tahlil qilinganligini qayd etadi.

Olim “Mahbubul-qulub” ning adabiy sarchashmalaridan biri Ubayd Zokoniyning “Ta’rifot” risolasi bo‘lib, “Dah fasl” nomi bilan mashhur bo‘lgan ushbu asarning Alisher Navoiy pandnomasiga o‘tkazgan ta’siri xususida so‘zlar ekan, shunday qiyosni amalga oshiradi: “Bosqinchilik harbiy yurishlaridagi sarbozlar tasviri “Dah fasl”da quyidagicha berilgan: “Al-ya’chuchu val-ma’chuch ..., ki ba viloyate mutavachcheh shavand” [10;98]. Ya’juj va Ma’juj xaylining “Yer yuzida buzg‘unchilik qiluvchi” guruh ekanligi “Qur’on”ning 18-surasi (94-oyat) zikr qilingan. Ya’juj va Ma’juj ofatiga adolatli shoh – Zul-qarnayn to‘siq qo‘yadi. Ko‘rinadiki, Ubayd Zokoniylar ilohiy kitobdan samarali oziqlanib, g‘oratchi ijtimoiy toifaning qisqa va aniq ta’rifini beradi. Alisher Navoiy “Mahbubul-qulubning” “Yasdog‘lik va qora cherik” zikridagi to‘qqizinchi faslida adolatsiz harbiy yurishlardagi hukumat askarlarining buzg‘unchilik va talovchilik xususiyatlarini fosh etishda Ubayd Zokoniylar ijodiy tajribasidan foydalangan: “Yasog‘lik degan qora cherik, ya’juj va ma’juj xaylig‘a sherik” [2;19]. Biroq mazmunning ko‘lamdorligi, toifa tavsifining umuminsoniy, ijtimoiy masalalar mezonini bilan o‘lchanishi va hal qilinishiga ko‘ra 9-fasl Ubayd Zokoniylar talqinidan tubdan farq qiladi va xalqchil mohiyat kasb etadi. Ulug‘ adib “Chigirtkalar ekin yer, ekmay-tikmay tekin yer” maqoli mazmunini satrlari mag‘ziga singdirib, tasvirning xalqchilik ruhini yanada oshirgan. Bosqinchilik harbiy toifaning zararkunandaligi, tekinxo‘rligi, el boshiga bitgan ofat ekanligini tabiiy ochgan” [11;104].

Olim kuzatuvlariga ko‘ra, Ubayd Zokoniylar “Dah fasl”ning uchinchi faslida Qozi, unga aloqador kishilar va taalluqli narsalar haqida fikr yuritiladi. Alisher Navoiy “Mahbubul-qulub”ning “Kuzot zikrida”gi 12-faslida qozilar to‘g‘risida qalam suradi. “Risolai ta’rifot”ning barcha qismlaridagi kabi uchinchi faslida ham tasvirda kinoya uslubi yetakchilik qilib, asosiy e’tibor qozining salbiy xususiyatlarini fosh etishga qaratilgan. “Mahbubul-qulub”ning 12-faslida esa muallifning insonparvarlik tamoyillari, dunyoqarashi, davlat va ma’naviyat arbobi sifatidagi boy hayotiy tajribasi, XU asr mafkurasi va tarixiy sharoiti mantiqidan kelib chiqib qozi timsoli yaratilgan: “Qozi islom binosig‘a arkondur va musulmonlar xayr va sharrig‘a nofizi farmondur” [2;21]. Kitob muallifi Alisher Navoiy nazdida adolatli qonunga rioya qilingandagina xalq jips, davlat mustahkam bo‘lishi, xalq birligi - davlat buzilmasligining asosi, qonun binosining tayanchi esa – qozi ekanligini ta’kidlaydi. Chunki elning yaxshi va yomon ishlari ustidan hukm chiqarish qozining zimmasida ekan, qozining qalbi qonun – shariati islomiya ilmi bilan to‘la bo‘lishi barobarida, u dunyoviy ilmlardan ham puxta xabardor bo‘lmog‘i zarur: “Diniy ulumdin ko‘ngli mulki ma’mur kerak va yaqiniy farosatdin xotiri jami’yati befor” [2;21].

Olim sinchkov tahlillarini davom ettirar ekan, konseptual xulosa Alisher Navoiyning “Mahbub ul-qulub” asarida mukammal yuzaga chiqarilganligi bayon etadi: “Qozi o‘z g‘arazini ko‘zlash, ikkiyuzlamachilik, shariy hiylalar to‘qish illatlaridan xoli bo‘lishi; poraxo‘r muftilar uning oldida xor, makkor huquqshunoslar uning qoshida aybdor sanalmog‘i darkor. U hukm vaqtida xolis bo‘lmog‘i, oshna-og‘aynigarchilikka yo‘l qo‘ymasligi, o‘z vazifasini suyiste’mol qilmasligi zarur: “...hukm qilurida oshnoyu begona anga alas-saviya” [2;22]. Agar qozi pora berib, qozilik lavozimiga erishgan bo‘lsa, pora olib qonunni buzishi tayin: “Ulki rishva berib qazo ola olg‘ay,

rishva olib ham shar'ni buza olg'ay" [2;22]. Kitob muallifi: "Qariyb besh yuz yil muqaddam aytilgan bu fikrlar xuddi bugun aytilayotganday muhim ijtimoiy, ma'naviy, axloqiy qimmatga ega", [11;106] deya xulosa qiladi.

Xulosa va taklif. Asar katta hajmdagi ilmiy materialni qamrab olganligi, maxsus o'rganilmagan adabiy manbalar tahliliga bag'ishlanganligi va nazariy xulosalarga boyligi bilan navoiyshunoslik fanining keyingi rivoji uchun xizmat qiladi, degan fikrdaman. Bu tadqiqot nafaqat navoiyshunos mutaxassislar va muxlislar, balki barcha turkiy va forsiy tilli xalqlar e'tiboriga taqdim etilishi maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдурахмон Жомий А. Баҳористон. Танқидий матн.– М.: «Наука», 1987.
2. Алишер Навоий А. Мукамал асарлар тўплами. 20 жилдлик, 14-жилд. –Тошкент: Фан, 1998.
3. Алишер Навоий А. Мукамал асарлар тўплами. 20 жилдлик, 15-жилд. –Тошкент: Фан, 1998.
4. Валихўжаев Б. Комил инсон – комил жамият: Алишер Навоий талқинида. «Маърифат», 2002, 23 янв.
5. Валихўжаев Б. ТАТ. 3 томлик. 2-т. – Тошкент: "Zarbuloq", 2024.
6. Valixo'jayev B. Alisher Navoiyning nasriy asarlari: tasnif va tavsif. Mumtoz siymolar. 1-kitob. – Toshkent: Abdulla Qodiriy n-dagi XMN, 2002.
7. Имом Ғаззолий. Ихёу улумиддин. Биринчи китоб. –Тошкент: «Мовароуннахр», 2003.
8. Кайковус. Қобуснома. – Тошкент: «Мерос», 1992.
9. Koshifiy Husayn.Voiz. Futuvvatnomai sultoniyy yoxud javonmardlik tariqati. – Toshkent: Xalq merosi, 1994.
10. Убайд Зоконий. Куллиёти мунтахаб. –Душанбе: нашриёти Давлати Тожикистон, 1963.
11. Ҳайитов Ш. Моҳият ва бадиият. - Бухоро: "Дурдона" нашриёти, 2023.

ALISHER NAVOIY XALQARO JURNALI

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ АЛИШЕР НАВОИЙ
INTERNATIONAL JOURNAL ALISHER NAVOIY

“ALISHER NAVOIY” XALQARO JURNALINING AXBOROT XATI

“Alisher Navoiy” xalqaro jurnali O‘zbekiston Respublikasi OAK ro‘yxatiga kiritilgan. Shuningdek, Crossref.org tizimiga ham kiritiladi hamda har bir maqolaga DOI raqami beriladi.

MAQOLALARGA QO‘YILADIGAN TALABLAR:

- Maqola 10-15 sahifa hajmida taqdim etiladi;
- maqolalar o‘zbek, turk, tojik, rus, ingliz, fransuz tillarida qabul qilinadi;
- maqolaning tarkibiy tuzilishi IMRAD formatida rasmiylashtirilishi kerak;
- maqola Times News Roman shriftida, 12 kattalikda, 1 intervalda tayyorlanadi;
- havola(snokalar)lar katta qavsda muallif familiyasi – nashr sanasi – sahifasi [Mo‘minov 2020: 25] shaklida keltiriladi;
- maqola tomonlari chap: 2 sm, o‘ng: 2 sm, yuqori va quyi: 2 sm;
- maqolalar plagiatga qarshi tekshiriladi;
- jurnalning 1 ta sonida muallifning faqat 1 ta maqolasi chop etiladi.

MUROJAAT UCHUN MANZIL:

Tel.: +99891 527 68 22
Telegram ID: +998915276822
E-mail: alishernavoiy2020@mail.ru

ИНФОРМАЦИОННОЕ ПИСЬМО МЕЖДУНАРОДНОГО ЖУРНАЛА “АЛИШЕР НАВОИЙ”

Международный журнал “Алишер Навои” включен в список ВАК Республики Узбекистан. Он также будет включен в систему Crossref.org, и каждой статье будет присвоен номер DOI.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ:

- Объем статьи: около 10-15 страниц;
- статьи принимаются на узбекском, турецком, таджикском, русском, английском и французском языках;
- структура статьи должна быть оформлена в формате IMRAD;
- шрифт текста – Times New Roman; размер – 12 пунктов; межстрочный интервал – 1;
- сноски приводятся в квадратных скобках с указанием фамилии автора – года издания – страницы [Мўминов 2020: 25];
- параметры страницы: слева 2 см, справа 2 см, сверху и снизу по 2 см;
- статьи проверяются на плагиат;
- в одном номере журнала публикуется только 1 статья автора.

НАШИ КОНТАКТЫ:

Тел.: +99891 527 68 22
Telegram ID: +998915276822
E-mail: alishernavoiy2020@mail.ru

“ALISHER NAVOI” INTERNATIONAL JOURNAL INFORMATION LETTER

“Alisher Navoi” International Journal is included in the list of HAC of the Republic of Uzbekistan. It will also be included in the Crossref.org system, and each article will be assigned a DOI number.

REQUIREMENTS FOR ARTICLES:

- The article should be presented in 10-15 pages;
- articles are accepted in Uzbek, Turkish, Tajik, Russian, English, French;
- the structure of the article should be in the IMRAD format.
- the article should be prepared in Times New Roman font, 12 sizes, 1 space;
- references are given in parentheses in the form of the author’s name – date of publication - page [Muminov 2020: 25];
- sides of the article left: 2 cm, right: 2 cm, top and bottom: 2 cm;
- articles will be checked against plagiarism.
- only 1 article by the author is published in 1 issue of the journal.

CONTACT ADDRESS:

Phone: +99891 527 68 22
Telegram ID: +998915276822
E-mail: alishernavoiy2020@mail.ru